

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АВІАФАХІВЦІВ

У статті розглянуто системний підхід, як наукову методологію цілісної побудови навчально-виховного процесу у ВНЗ авіаційного профілю. З'ясовано, що фізичне виховання студентів у ВНЗ представляє собою складову вищої гуманітарної освіти яка спрямована на гармонійний розвиток особистості. Доведено, що наукова цінність системного підходу, визначається значенням як єдиного принципу, що відображає світоглядний рівень дослідження.

Ключові слова: системний підхід, студенти, фізичне виховання, фахівці, освіта.

Постановка проблеми. У сучасний період винятково важливого значення набуває фізичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів, яке виступає процесом вирішення певних виховно-освітніх завдань і якому властиві всі ознаки педагогічного процесу. Відмінною ж особливістю фізичного виховання є те, що воно забезпечує системне формування рухових умінь і навичок і спрямоване на розвиток фізичних якостей людини, сукупність яких більшою мірою визначає його фізичну дієздатність, яка сприяє успішному навчанню та більш ефективній професійній діяльності.

Діюча система фізичного виховання студентської молоді України припускає створення в масштабах країни і на рівні вищих навчальних закладів, визначених стандартизованих ідеологічних, програмно-нормативних і організаційних основ фізичного виховання та умов для його реалізації. Зокрема, передбачається виконання соціального замовлення держави і суспільства на зміцнення здоров'я, загальнокондиційну і професійно-прикладну фізичну підготовку студентів шляхом організації у ВНЗ обов'язкових навчальних та позанавчальних факультативних занять різними практико-діяльними компонентами фізичної культури з обов'язковою реалізацією базового компонента, орієнтованого на оволодіння особистою фізичною культурою фахівця.

Так, фізичне виховання студентів представляє нерозривну складову частину вищої гуманітарної освіти – комплексний педагогічний вплив на особистість майбутнього фахівця у процесі формування його професійної компетентності, матеріалізованим результатом якого є рівень індивідуальної фізичної культури кожного студента, його духовність, ступінь розвитку професійно значущих здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останні двадцять років системний підхід став широко використовуватися при дослідженнях педагогічних проблем. Були опубліковані роботи В. Афанасьєв [2], А. Драчук [4] та О. Дубограй [6] у яких із позицій системного підходу досліджуються зміст, структура і функції педагогічного процесу в загальноосвітніх школах у вищих навчальних закладах. Крім того, системний підхід став реалізовуватися при осмисленні цілісної побудови навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Пріоритет системного підходу у сучасній науці, в цілому, визначається багатьма науковцями, а саме: [1, 3, 4, 6, 10], які вказують, що «тільки на основі системного підходу можуть бути об'єднані численні галузі психології, а також може бути знайдена спільна мова між педагогікою, психологією, фізичним вихованням та суміжними дисциплінами» [7, с. 20], розглядаючи фізичне виховання як основу, пов'язану з усім процесом навчання та професійним довголіттям.

Значний внесок у розроблення педагогічної системології зробили В. Безпалько [3], Ф. Корольов [8], В. Яқунін [11] та ін., чий науковий пошук спрямовувався на вивчення проблем синтезу змістових та формальних методів системного педагогічного дослідження, підвищення методологічної культури педагогів-дослідників, інтеграцію різноманітних уявлень про педагогічну систему, цілісність онтологізації її моделей. Один з перших дослідників цього напрямку Ф. Корольов наголошував на важливості бачення цілісності, що не може обмежуватися описом найбільш істотних ознак і розкриттям лише деяких зв'язків. Вчений показав, що педагогічні явища належать до складних систем і мають такі особливості, як цілісність (підпорядкованість усіх частин складної системи загальній меті); вплив змін одного параметру на всі інші; необхідність наукового обґрунтування керівництва такими системами [8].

Крім того, наукова цінність системного підходу, загалом, визначається значенням як єдиного принципу, що відображає світоглядний рівень дослідження; як універсального методу пізнання; як технології дослідження, що протистоїть стихійності, суб'єктивізму і створює умови для послідовності та стабільності наукових пошуків. Значні евристичні можливості системного підходу і, відповідно, системного аналізу, полягають у вивченні явищ у цілісності, неподільності і комплексності, що дає змогу множинності опису структури шляхом виділення сукупності компонентів, елементів та взаємозв'язків як одного з одним, так і з макросередовищем, соціумом.

Виходячи з того, що поява нових зв'язків між елементами може призводити до виникнення нових інтегративних властивостей, що не можна зводити до властивостей окремих компонентів, тому важливою характеристикою будь-якої системи слід вважати виділення особливих системоутворюючих зв'язків. Так, П. Анохін, розробляючи теорію функціональних систем, вказував на вибіркоче залучення компонентів системи, де взаємодія і взаємовідносини набувають характеру взаємосприяння, спрямованого на одержання інтегрального загального ефекту, результату, мети, заради яких і завдяки яким елементи множинності організуються в систему [1]. В. Афанасьєв серед головних ознак системи відзначає наявність структури як певної внутрішньої організації, наявність функціональних характеристик системи в цілому та окремих компонентів, а також наявність комунікативних властивостей системи – взаємодію із середовищем, іншими суб'єктами, суперсистемами, наслідування минулого і майбутнього в системі та її компонентах [2].

Викладення основного матеріалу дослідження. Одним із вихідних моментів у системному дослідженні є виділення сукупності ознак та їх системний опис, що виступають як критерії життєздатності системи. Дослідники підкреслюють необхідність розгляду системних явищ із точки зору організованості, структурності, функціональності та цілісності, де відмінними ознаками будь-якої системи є зв'язок, цілісність та обумовлена ними стійка структура.

Теорія систем тісно пов'язана із *синергетикою* – міждисциплінарною галуззю наукових знань, яка вивчає процеси самоорганізації та впорядкування у відкритих складних системах різної природи.

У системному підході можна виділити декілька аспектів: структурний, функціональний, генетичний, історичний та ін. У проблемі, яку ми досліджуємо, найбільш значущими є, на нашу думку, функціональний та структурний підходи. Тому системна зміна цільової спрямованості фізичного виховання майбутніх фахівців у ВНЗ полягає у формуванні фізичної культури особистості; зводиться, при формуванні навчального процесу, до відмови від старих методів виховання, які мали чіткі обмеження; до переосмислення відношень к особистості майбутнього авіафахівця, його інтересів і потреб у сфері тілесного й духовного вдосконалення. Саме тому системні підходи мають бути скориговані таким чином: від «планування та контролю» перейти до змістовної трансформації навчального процесу для забезпечення підготовки професійно зрілих і здорових (фізично і морально) фахівців.

Крім того, застосування на системному рівні науково обґрунтованих інтегрованих ознак, що відображають об'єктивний процес постійної інтелектуалізації навчальної праці студентів, дає можливість не тільки порівняти результати досліджень, отриманих у різних типах ВНЗ, а й простежити тенденцію впливу процесу інтелектуалізації навчальної праці студентів зі ставленням до фізичної культури і спорту, що є дуже важливим для забезпечення подальшого планування і прогнозування розвитку фізичної культури у вищих навчальних закладах.

На думку дослідника Р. Макарова, поняття «системний підхід» розглядався як наукова методологія, «в основі якої лежать принципи діалектики, що дозволяє розглядати, досліджувати, конструювати та моделювати педагогічні процеси й явища у вигляді систем» [9]. Також він зазначав, що, на жаль, у сучасних умовах фізична підготовка і тісно пов'язані з нею психологічна і психофізіологічна підготовка не виконують у повній мірі своїх функцій у загальній системі підготовки фахівців. Основна причина – відсутність комплексних програм професійно-прикладної фізичної підготовки. У зв'язку з цим традиційні форми організації фізичної підготовки професіоналів стають неефективними, на основі чого автор вказує на важливість використання нових підходів до здійснення фізичної підготовки фахівців на базі системного стилю мислення.

На думку В. Романенко [10], застосування на системному рівні науково обґрунтованих інтегрованих ознак, що відображають об'єктивний процес постійної інтелектуалізації навчальної праці студентів, дає можливість не тільки порівняти результати досліджень, отриманих у різних типах ВНЗ, а й простежити тенденцію впливу процесу інтелектуалізації навчальної праці студентів за ставленням

до фізичної культури і спорту, що є дуже важливим для забезпечення подальшого планування і прогнозування розвитку фізичної культури у вищих навчальних закладах.

Саме тому, з наукових позицій виникає необхідність визначитися з тим, яке місце посідають гуманітарні, зокрема, культурологічні науки у становленні особистості майбутнього фахівця. Це обумовлено тим, що у більшості вищих навчальних закладів технічного профілю ставлення до гуманітарних дисциплін залишається індеферентним, роль гуманітарного знання взагалі недооцінюється. Гуманітарна підготовка студентів технічних закладів повною мірою ще не усвідомлюється ні як фактор підвищення культурного рівня майбутніх фахівців, ні як умова їхнього професійного зростання. Однією з причин такого стану, на нашу думку, є спрощене уявлення про сутність процесів гуманізації і гуманітаризації освітньої сфери, коли проблема зводиться лише до розширення спектра гуманітарних дисциплін, збільшення годин на їх вивчення. Взаємопроникнення гуманітарних і технічних наук за таких обставин поки що не є очевидним. Орієнтація розвитку особистості на вузько прагматичні цілі й результати діяльності негативно впливає на моральність, порушує процес формування цілісності особистості.

Відомо, що у багатьох сучасних професіях інтегрально сполучаються елементи фізичної і розумової праці при постійному підвищенні питомої ваги останньої. Поступово скорочується сфера застосування важкої й одноманітної фізичної праці і збільшується частка інтелектуальних зусиль. Зростання технічної оснащеності праці приводить до підвищення складності розумової форми праці та появи нових її видів. Так, праця представників ряду професій, будучи безпосередньо матеріально продуктивною, може розглядатися як полегшена фізична праця, насичена складними й об'ємними функціями розумової праці. Передбачається, що в майбутньому велике поширення одержать «серединні» форми праці, коли витрата енергії на розумову і фізичну працю буде приблизно однаковою. В якості приклада можна назвати сучасну працю таких фахівців вищої кваліфікації як авіадиспетчера, оператора, льотчика та космонавта.

Таким чином, перед національною системою вищої освіти постає завдання надзвичайної важливості, яке полягає в необхідності організації підготовки фахівців принципово нової якості, а саме, фахівців як творчих особистостей, головними визначальними характеристиками яких мають стати особистісні риси, а не спеціальні знання, уміння і навички. «Професіонал» повинен бачити в своїй вузькій спеціалізації не лише технічний, але й людський сенс, місце і роль своєї «роботи» в рамках суспільного цілого, адже від усвідомлення зв'язку конкретних форм професійної діяльності з громадськими цілями народжується відчуття повноти і гармонії життя, формується розуміння суспільного призначення індивідуального існування.

Система гуманітарної освіти майбутніх фахівців технічного університету має два взаємопов'язаних рівня ієрархії, перший з яких забезпечує загальну гуманітарну підготовку, тобто формування у студентів історичної, філософської, політичної, педагогічної, економічної, екологічної, естетичної, правової, мовної культури, культури міжособистісного спілкування; другий – спеціальну гуманітарну підготовку, яка забезпечує формування у студентів таких знань і навичок, які, маючи за своєю суттю гуманітарний характер, водночас виступають невід'ємними компонентами їх майбутньої професійної діяльності.

Отже, з практичної точки зору сутність гуманізації вищої освіти, зокрема технічної, слід визначати як проблему формування потреби індивіда (студента) в істинно людському бутті, яка виникає лише тоді, коли світогляд людини вже сформований на основі системи ціннісних орієнтацій. Оскільки світогляд у тій чи іншій формі є атрибутом свідомості, то процес гуманізації освіти полягає в наданні стихійному характерові формування світогляду науковості і системності. Перше завдання вирішує вся сукупність навчальних дисциплін, а системність світогляду може формуватися лише гуманітарними циклами дисциплін, наприклад, культурологічним які. вводять студента у світ культури як до власне людського результату самореалізації, дозволяє визначити загальнолюдські цінності.

Тому, виховання у майбутнього фахівця системи поглядів, відповідної сутності гуманізму, ми пов'язуємо з визначенням ролі культурологічних дисциплін як засобу гуманізації змістових, процесуальних та організаційних стосунків у практиці навчального процесу. Такий підхід потребує спеціального теоретико-педагогічного осмислення, що має позитивно позначитися на інтеграції професійної та інтелектуальної освіти, самореалізації і саморозвитку особистості.

Таким чином, фактичні та теоретичні матеріали надають можливість розв'язання завдань навчання і виховання студентів в їх органічній єдності. Вони демонструють, насамперед, еволюцію зовнішньої оболонки людського буття, знайомлять з конкретно-історичними проявами культури в

суспільстві через життя і творчість видатних діячів української та світової культури, що сприяє гуманістичному розумінню культури як особливого феномена суспільного життя. Крім того, знання категорій культури сприяє філософському осмисленню культури, усвідомленню значення культури для розвитку особистісних якостей майбутнього фахівця.

Відзначимо, що організація фізичного виховання у ВНЗ взагалі зведена до підтримки фізичного стану і лише іноді до акцентованої професійно-прикладної фізичної підготовки. Практика фізичного виховання явно не збігається з новими вимогами освіти фахівців широкого профілю.

Вивчаючи роботи А. Дубогай та інших авторів [4, 5, 10, 12], можна відзначити, що в їх представлені освітні процеси асимілюються з процесами виховання. В той же час, дослідник зазначає: «...фізкультурне виховання у ВНЗ, прийнявши на себе функції фізкультурної освіти студентів, реалізує свою педагогічну сутність і підсилює роль фізичної культури у підвищенні загальнокультурного рівня майбутніх фахівців. Фізичне виховання студента здійснюється з метою формування у нього свідомого й активного відношення до освоєння цінностей фізичної культури. У процесі навчання у ВНЗ у студентів формується переконаність у необхідності постійно працювати над собою, вивчати особливості свого організму, навчитися раціонально використовувати свій фізичний потенціал, вести здоровий спосіб життя і систематично освоювати цінності фізичної культури в самому широкому розумінні цього поняття» [10, с. 19].

Висновки

Там чином, на наш погляд, основним принципом фізичного виховання у ВНЗ є єдність світоглядного, інтелектуального та тілесного компонентів у формуванні фізичної культури особистості, що обумовлюють освітню, методичну і професійно-прикладну спрямованість виховного процесу.

Крім того, можна зробити висновок, що теоретико-методологічні підходи відображають сучасний рівень знань, і тому їх урахування та правильне використання дає змогу теоретично вивірити шляхи емпіричного дослідження, сприяючи підвищенню ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців, становлення та розвиток їх професіоналізму. Оскільки, особистість завжди виховується цілісно, тільки комплексний підхід забезпечує цілісність фізичного, психічного, духовного розвитку, жодна сторона не виступає як самоціль, вони взаємодіють одна з одною, збагачуючи одна одну і всі вони разом слугують розв'язанню завдання всебічного розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. *Анохин П. К.* Общие принципы теории функциональной системы / Анохин П. К. – М.: Знание, 1972. – 112 с.
2. *Афанасьев В. Г.* Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.
3. *Беспалько В. П.* О возможностях системного подхода в педагогике / В. П. Беспалько // Советская педагогика. – 1990. – № 7. – С. 59 – 60.
4. *Драчук А. І.* Оптимізація фізичного виховання студентів вищих закладів освіти гуманітарного профілю: дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02 / Драчук Андрій Іванович. – Вінниця, 2001. – 198 с.
5. *Друзь Ю.* Позитивна мотивація як умова успішності навчально-ігрової діяльності студентів // Рідна школа. – 2000. – № 7. – С. 56 – 57.
6. *Дубогай О. Д.* Методика фізичного виховання студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи / О. Д. Дубогай, В. І. Завацький, Ю. О. Короп. – Луцьк: Надстир'я, 1995. – 220 с.
7. *Кокун О.* Фізична культура і спорт як фактор підвищення адаптаційних можливостей студентів / О. Кокун // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2002. – № 5. – Ч. 3 (48). – С. 47 – 50.
8. *Королев Ф. Ф.* Системный подход и возможности его применения в педагогике / Ф. Ф. Королев // Проблемы теории воспитания [под ред. Л. П. Буева, Л. И. Новикова, Г. Н. Филонов]. – М.: Педагогика, 1974. – С. 209 – 222.
9. *Макаров Р. Н.* Авиационная педагогика : [учебник] / [Р. Н. Макаров, С. Н. Неделько, А. П. Бамбуркин и др.]. – Москва-Кировоград : МНАПЧАК, ГЛАУ, 2005. – 433 с.

10. Романенко В. В. Влияние разных режимов двигательной активности на физическое состояние студенток высших учебных заведений гуманитарного профиля: дис. .... канд. наук с физ. воспитания и спорта: 24.00.02 / Романенко Виктор Васильевич. – Винница, 2003. – 165 с.

11. Якунин В. А. Педагогическая психология: [учеб. пособ. 2-е изд.] / В. А. Якунин. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000. – 349 с.

*С. В. Оргеева,
В. В. Хачатрян,
Л. П. Черныш*

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К СТРУКТУРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ АВИАСПЕЦИАЛИСТОВ

Резюме. Рассмотрены системный подход, как научную методологию целостной построения учебно-воспитательного процесса в вузе авиационного профиля. Выяснено, что физическое воспитание студентов в вузах представляет собой составную высшего гуманитарного образования направленной на гармоничное развитие личности. Доказано, что научная ценность системного подхода определяется значением как единого принципа, что отражает мировоззренческий уровень исследования.

Ключевые слова: системный подход, студенты, физическое воспитание, специалисты, образование.

*S. Orhyeyeva,
V. Khachatryan,
L. Chernish*

SYSTEMS APPROACH TO TRAINING OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS

Summary. Systematic approach is a scientific methodology of constructing a coherent educational process in aviation high school. It was found that physical education of students at the university is a part of higher humanitarian education aimed at the harmonious development of personality. It is proved that the scientific value of a systematic approach is determined by the single principle that reflects the ideological level of research.

Key words: systems approach, students, physical education specialists, education.